

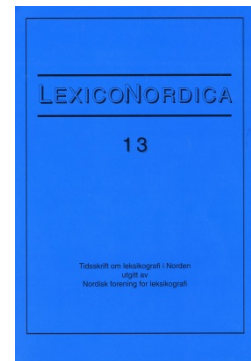
LexicoNordica

Titel: Kommentar til anmeldelsen *I ordenes store verden*

Forfatter: Jón Hilmar Jónsson

Kilde: LexicoNordica 13, 2006, s. 229-236

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Jón Hilmar Jónsson

Kommentar til anmeldelsen *I ordenes store verden*

I sin anmeldelse av min ordbok, *Stóra orðabókin um íslenska málnotkun* (heretter StO), understreker Erla Hallsteinsdóttir (EH) innledningsvis at anmeldelsens perspektiv skal være ”primært teoretisk”. I følgende kommentarer til anmeldelsen vil jeg holde meg til det samme prinsippet og konsentrere meg om det jeg oppfatter som uriktige og til dels villedende påstander om StO med hensyn til ordbokens teoretisk-metodiske forutsetninger. Ved denne gjennomgåingen kan jeg, foruten å rette på konkrete feil, ikke unngå å forklare mitt syn på noen sentrale leksikografiske spørsmål som blir berørt i anmeldelsen og som etter min oppfatning får en ufullstendig behandling. Jeg vil for det meste holde meg til tekstens forløp og kommentere de enkelte avsnitt i tur og orden.

Forholdet til mine to eldre ordbøker, *Orðastaður* og *Orðaheimur*, blir tematisert i innledningen med en ensidig fokusering på det markedsmessige aspektet der den nye ordboken blir oppstilt som konkurrent til de to andre ordbøkene på markedet. Denne presentasjonen overskygger de faktiske forhold at med utgivelsen av StO er den leksikografiske beskrivelse, som tidligere ble delt mellom to adskilte ordbøker, samlet i én ordbok, og dermed er de to eldre ordbøkene ikke lenger aktive ”konkurrenter” selv om restopplaget av dem fortsatt selges i en overgangsperiode. Fra forfatterens synsvinkel er hovedsaken at den nye ordboken er et resultat av en lang og intens bestrebelse på å finne en optimal strukturering og presentasjonsmåte for et ordbokskonsept som ikke kan hente et klart forbilde fra eksisterende ordbøker. Med hensyn til EHs kommentar om det ”risikable forehavende” å forene en formbasert og en betydningsmessig tilgang til en ordbok av denne type, må det være en sentral og kontinuerlig oppgave å utvikle en målbevisst og mest mulig fleksibel tilgangsstruktur der den elektroniske tilgang også blir utnyttet.

I avsnitt 2 gis det en ganske snever karakteristikk av ordbokens innhold, der det sies at den ”konstruerer seg om vejledning i forbindelse med kollokationelle og syntaktiske konstruksjonsmuligheder i – mere eller mindre faste – ordforbindelser”. Henvisning til en påstand om ”absolut påkrævede” informasjoner i produksjonsordbøker hos Bergenholtz/Vrang (2002:198) er med på å vekke mistanke om ufullstendighet i denne sammenheng. En slik antydning har liten verdi hvis det ikke tas hensyn til

den aktuelle ordbokens typologiske og funksjonsmessige forutsetninger og avgrensning overfor andre ordbøker som ”skal brukes i sprogproduksjon”. Den forannevnte karakteristikken ser bort fra en viktig komponent i ordboken, som til tross for det får ganske stor oppmerksomhet i anmeldelsen i forhold til andre komponenter, nemlig orddannelseskomponenten, der det redegjøres for sammensetninger av de enkelte oppslagsord. Den innebærer også en ensidig vekt på den formbundne side av ordboksbeskrivelsen der det betydningsmessige aspektet blir tilsidesatt.

Det blir nevnt at det ikke brukes ”nogen som helst stilmarkering” i ordboken, med den tilføyelse (i parentes) at ”ved orddannelser brukes semantiske markører, som likeledes henviser til stil”. Slike markører er ikke begrenset til orddannelseskomponenten, de forekommer også iblant som angivelser til ordforbindelser og eksempler (se f.eks. under lemmaene *kvikindi*, *blessun* og *forsmán*). Grunnen til at det ikke satses på tradisjonelle stilmarkeringer henger sammen med den oppfatning at den hjelp de er for visse brukergrupper ikke oppveier de teoretiske og praktiske problemer de medfører for forfatteren (redaktøren).

Ordbokens bilingvale dimensjon får en ganske kortfattet kommentar der det hevdes at ordboken ”forudsætter ... en sprogkompetence på modersmålsniveau”, med tilføyelsen: ”det er tvivlsomt, om brugere med andre modersmål overhovedet vil kunne bruke den”. Denne påstanden blir ikke underbygget på noen som helst måte, og saken blir ikke vurdert med hensyn til den viktige rolle det fraseologiske registeret og de fremmedspråklige begrepsekvivalentene spiller i ordbokens tilgangsstruktur, spesielt med tanke på fremmedspråklige brukere.

I avsnitt 2.1 kommer EH inn på lemmatiseringen av ”sekundære” grammatiske former som pluralisformer av substantiver og neutrumformer av adjektiver og de endringer som karakteriserer StO i denne henseende i forhold til de eldre ordbøkene (spesielt *Orðastaður*). Det blir kritisert at det henvises fra de tradisjonelle og ”primære” formene (som f.eks. adjektivet *hreinn* og substantivet *stöð*) til tilsvarende ”sekundære” former (neutrumformen *hreint* og pluralisformen *stöðvar*), mens det ikke henvises den andre veien (fra *hreint* til *hreinn* og fra *stöðvar* til *stöð*). Dette blir ansett som ”manglende henvisning til ordets grundform”. Her er anmelderen åpenbart ikke klar over de forutsetninger som ligger til grunn for denne lemmatiseringen og den henvisningsstruktur ordboken viser. I StO blir alle de ordforbindelser som opprinnelig hører hjemme i *Orðastaður*, indeksert og sortert etter de sorteringsregler som ble innledet i det eldre fraseregisteret i *Orðaheimur* og hele fraseologien blir slått sammen i et utvidet

register. Denne operasjonen står helt sentralt i den nye ordboken og er med på å gi den en viktig særstilling overfor sine forgjengere. Med hensyn til det er det bemerkelsesverdig at dette tilhøvet slett ikke blir nevnt i anmeldelsen. Et felles fraseregister krever en klarere standandisering av ordboksteksten, bl.a. når det gjelder lemmatisering og krysshenvisninger. Ved utviklingen av fraseregisteret for *Orðaheimur* i sin tid ble det bestemt å angi mest mulig "håndgripelige" ord og ordformer innenfor frasene som lemmaer, ut fra den forestillingen at den typiske brukeren i en gitt oppslagssituasjon satser på en kjent ordforbindelse som nøkkel til den tilsiktede informasjonen. Derfor blir flertallsformer av substantiver i mange tilfeller lemmatisert i fraseregisteret (hvor flertallsformen skiller seg betydningsmessig fra entallsformen), og det samme gjelder for nøytrumformer av adjektiver. Valget av lemmaformer i StO for de ordforbindelser som opprinnelig hører til *Orðastaður*, bestemmes av disse forholdene, og det kan ikke bare gjelde for fraseregisteret, det må også gjenspeiles i selve hovedlemmalisten for de lemmaer som stammer fra *Orðastaður*. Brukeren vil i første omgang gå ut fra at de tradisjonelle ordformene er relevante som oppslagsord, og derfor er det behov for krysshenvisninger til de "sekundære" formene og ikke omvendt.

Det blir påstått at visse grammatiske informasjoner (som genus- og numerusmarkering) til lemmaene i fraseregisteret til den trykte utgaven er "gået tabt", mens de er til stede i cd-rom-utgaven. Her er forholdet faktisk omvendt, i cd-rom-utgaven er disse angivelsene tilføyet slik at brukeren vil kunne utnytte dem til søking og sortering, mens de ville være redundante i den trykte utgaven der de ikke kan fungere som aktive søkings- og sorteringselementer.

I avsnitt 3 blir det hevdet at ordspråk er "de eneste ordforbindelser, som markeres særskilt". De ordspråk som ofte forekommer som et selvstendig element bakerst i ordartikler (og "markeret særskilt"), har en helt annen status enn ordspråk som kan dukke opp blant fraseologien under enkelte begrepslemmaer som dekker semantisk sammenhengende fraser. Når det gjelder anmelderens påstand om "manglende markering av idiomer og andre fraseologismer", gjenstår å påvise at en slik klassifisering og markering er til nytte for brukeren. Hovedsaken er at plasseringen av ordforbindelsene i forhold til lemmastrukturen vil være avhengig av hvordan forfatteren forestiller seg at brukeren finner fram til det mest treffende oppslagsord i hvert tilfelle. Her kommer typologiske faktorer inn i bildet, men det betyr ikke at en eksplisitt markering av enkelte typer har noen faktisk betydning.

I fortsettelsen av dette oppfordres det til at de enkelte frasene blir

behandlet som uavhengige enheter der det redegjøres for deres "variable komponenter og former". Dette må tolkes slik at den variasjon som i StO (og i de forrige ordbøkene) kommer til uttrykk i markerte variabler innenfor frasene (i hakeparentes), ikke er tilstrekkelig. Hvis dette innebærer en utførlig redegjørelse for fraseologiske formvarianter med alle tenkbare variasjoner, som de anførte eksempler tyder på, går det langt ut over ordbokens ramme og ville gi de formbaserte relasjoner altfor stor vekt. I tillegg ville det vanskeliggjøre en problemfri generering av fraseregisteret. Her må jeg også nevne at EH ikke synes å bry seg om å undersøke og overveie hvilken funksjon varierende tempusbruk har i ordforbindelsenes presentasjonsform, for hun kritiserer "en unødvendig tempusspesifisering" i frasen *þar fór góður biti í hundskjaf*. Her dreier det seg om en rutineformel som ikke kan framstilles uavhengig av en typisk talesituasjon, noe som krever at preteritumsformen må foretrekkes. En slik tempusvariasjon preger framstillingen av fraseologien i ulike sammenhenger i ordboksteksten der den tjener det formålet å gi frasene karakter av levende språkbruk og motvirke en uønsket tidløshet som en ensidig presensbruk ville medføre. Det er selvklatr at en omfattende redegjørelse for fraseologiske formvarianter "kræver en teoretisk fraseologiforståelse og omsætning av denne i praksis", men en slik kommentar har dessverre liten verdi i denne sammenheng hvis den ikke støtter seg til en klar innsikt i ordbokens avgrensning og struktursammenheng.

Avsnitt 3 avsluttes med en merknad om manglende konsekvens i "håndteringen av fraseologismer" der det henvises til to ordforbindelser under verbet *skíta*. Her synes anmelderen å gå ut fra at alle de ordforbindelser verbet forekommer i, skal være tilgjengelige under verbet som hovedlemma. Et slikt krav tar ikke hensyn til den grunnleggende skilnad mellom ordlemmaer (med sine forbindelser) på den ene side, og begrepslemmaer (med sine, typisk idiomatiske forbindelser) på den andre side og ville i ytterste konsekvens føre til kaotiske forhold i ordboksteksten.

Avsnitt 4 handler om orddannelseskomponenten. Etter en kort innledning kommer nok en gang en merknad om hvor uhensiktsmessig det er, denne gangen med hensyn til opplysninger om lemmaenes orddannelsesmønstre, "at pluralisformer kan opptre som selvstendige lemmata". På bakgrunn av det jeg tidligere har nevnt som begrunnelse for lematiseringen av pluralisformer i visse tilfeller, vil jeg hevde at opplysninger om orddannelsesmønstre godt kan formidles uansett, og at det kan til og med være en fordel å dele opp lange og uoversiktlige rekker med sammen-setninger der de semantiske skillelinjer faller sammen med et betydningsmessig skille mellom entalls- og flertallsformer. Her vil krysshenvisninger

sikre at brukeren lett kan komme fram til de opplysninger han eller hun er ute etter.

Denne anmerkningen blir etterfulgt av en nøyaktig gjennomgåing av sammensetningsfeltet til ett bestemt lemma, nemlig substantivet *stöð*. Gjennomgåingen gir anmelderen anledning til å peke på enkelte sammensetninger som burde ha vært tatt med. Denne iaktakelsen får en ekstra stor vekt ved at sammensetningene blir oppstilt i en tabell ved siden av anførte sammensetninger med liknende betydning.

Det er ikke til å unngå at det fins "lakuner" i sammensetningsfeltene, og alle merknader om kritiske ting i den sammenheng mottar forfatteren med takk. Seleksjonen av sammensetninger til de enkelte lemmaer er uunn-gåelig en vanskelig oppgave i en ordbok av denne type, der mange faktorer kommer inn i bildet. Her må man for det første være klar over hvilken funksjon orddannelseskomponenten har i ordbokskonseptet. Det aktuelle lemmaet fungerer som knytestpunkt for det vokabular som blir oppstilt i sammensetningsfeltene og gjennom en semantisk klassifisering av dette vokabularet formidles et oversiktsbilde av lemmaets semantiske karakter og ekstensjon. Sammensetningene opptrer på denne måte primært som angivelser til det aktuelle lemmaet, men de har sjelden noen som helst egenverdi som selvstendige adresser, og det regnes ikke med at brukeren slår opp i ordboken med det primære formålet å oppspore en konkret sammensetning. EH kritiserer at det blant sammensetningene forekommer fagspråklige og sjeldne ord og henviser i den sammenheng til ordbokens innledning der det framheves at ordboken først og fremst beskriver det allmenne ordforrådet. Denne kommentaren blir underbygget med konkrete eksempler som går ut på å vise at seleksjonen ikke er blitt foretatt på riktig måte. Jeg ser ingen grunn til å kommentere disse eksemplene, men det ligger i sakens natur at det endelige valget vil være omstridt. Men jeg gjør oppmerksom på den store vekt som EH tildeler ordenes frekvens som seleksjonsfaktor, med den trøstefulle kommentar at "der (ennu) ikke findes brugbare islandske tekstkorpora til frekvens-undersøkelser". Opplysninger om ordenes frekvens er naturligvis verdifulle i mange sammenhenger, men de har en begrenset verdi som veiledende seleksjonsfaktor i denne sammenheng. I StO (som tidligere i *Orðastaður*) er det en bevisst politikk å trekke fram et vokabular som den gjennomsnittlige brukeren godt kan gjenkjenne, men som ikke tilhører hans eller hennes mest aktive ordforråd. Hensikten med dette er bl.a. å peke på alternative uttrykksmåter og gi innsikt i ordforrådets mangfoldighet. Forfatterens uttalelse om at ordboken primært beskriver det allmenne ordforrådet, gjelder selvfølgelig først og fremst selve lemmaseleksjonen og den fraseologien som tilknyttes lemma-

ene, men den begrenser ikke på samme måte omfanget av orddannelseskomponenten.

I den kritikken som rettes mot orddannelseskomponenten, blir det gjentatt at lemmatisering av substantiviske flertallsformer og adjektiviske nøytrumformer ikke burde tillates. Dette blir bl.a. nevnt i forbindelse med en anmerkning om at det ville vært en fordel å foreta en semantisk klassifisering av alle sammensetninger som hører til et gitt lemma uten hensyn til ulike orddannelsesmønstre (f.eks. knytte sammen under adjektivet *hreinn* semantisk sammenhørende ord uansett om de inneholder komponenten *hrein-* som førsteledd eller *-hreinn* som sisteledd). En slik klassifisering er verken realistisk eller ønskelig med hensyntaken til ordbokens oppbygning og tilgangsstruktur, og den kan heller ikke være aktuell i den elektroniske versjonen slik den blir konstruert. Derimot er viktig å påpeke at den elektroniske versjonen byr på direkte søking i sammensetningsfeltene ut fra ordledd, uavhengig av lemmaene, og en slik søking vil i mange tilfeller trekke fram et større og mer mangfoldig vokabular enn det som er tilgjengelig under de enkelte lemmaene. Dette vokabularet kan etter behov sorteres enten alfabetisk eller etter ordklasse, og brukeren kan utvide søkingen ved å taste på vedkommende lemma.

Avsnitt 5 med overskriften Begrepssystematikken inneholder en kortfattet omtale om begrepslemmaene og deres funksjon i ordboksteksten. Det blir kritisert at det ikke fins en særskilt liste over de islandske begrepsoverskriftene i cd-rom-versjonen. Som svar på dette må det understrekes at en slik liste er til stede i den trykte versjonen, og det forutsettes at alle de som bruker cd-rom-utgaven, også har tilgang til den trykte utgaven. Tilgangsstrukturen i cd-rom-versjonen gjør ellers en slik liste overflødig med hensyn til at brukeren i første omgang vil rette sin søking mot fraseregisteret og (til en viss grad) de fremmedspråklige begrepsekvivalentene for å komme på sporet av den ønskete informasjon. Her er selve begrepsoverskriftene mindre aktuelle da de ikke har en uttrykksform som brukeren kan være klar over på forhånd.

Ordbokens cd-rom-versjon kommenteres i ulike sammenhenger i anmeldelsen, men i avsnitt 6 får den en helhetlig behandling. Avgjørelsen om å by på fri bruk av cd-rom-versjonen fra harddisken vitner ikke først og fremst om "stor tillid til islandsk ærlighet" (fremmedspråklige brukere blir også medregnet!), den må derimot ses i sammenheng med at den trykte ordboken blir ansett som det primære ordboksproduktet som da også i vesentlig grad preger konstrueringen av den elektroniske versjonen.

Etter en kort beskrivelse av de søkemuligheter cd-rom-utgaven byr på, blir det nevnt som en mangel at man ikke kan komme fram til ordenes

grunnformer (lemmaformer) etter å ha søkt på bøyde ordformer, og det blir oppfordret til å rette på dette ”for neste udgave af ordbogen”, med en veiledende henvisning om å dra nytte av den omfattende beskrivelse av islandske bøyingsformer som har pågått ved Orðabók Háskólans de siste årene. Krav om slike søkerutiner tar ikke noe hensyn til hvordan ordboken er framstilt og strukturert, der en standardisert presentasjonsform av fraseologien og en selvstendig tilgang til samtlige fraser i et fraseologisk register spiller en avgjørende rolle. Sammenkobling av alle ordformer (som forekommer i samtlige ordforbindelser og eksempler?) utgjør ingen ekstra støtte i denne sammenheng, i hvert fall ikke i forhold til den kolossale arbeidsinnsats en slik operasjon ville kreve.

Det ble nevnt tidligere at brukeren skal være klar over at den trykte ordboken og cd-rom-versjonen blir framstilt som nært beslektede produkter. Brukeren vil naturligvis kunne ønske seg flere søkemuligheter, men jeg synes anmelderen går ganske langt når det kritiseres at ”der ikke findes noen mulighed for at eksportere data”. Etterfølgende kommentar om fri adgang til ordboksteksten ”for viderebearbejdelse af ordbogens data i videnskabelig sammenhæng” uttrykker egentlig en uforståelig kravstorhet, likeledes den respektløse sammenlikningen som følger og som skal understreke anmelderens syn i denne henseende.

Sammenfatningen innledes med en kort, men ganske definitiv rådgivning til potensielle kjøpere av ordboken, mens den avsluttende paragrafen gjelder ”det leksikografiske perspektiv”. Den karakteristikk av ordboken som her blir presentert, har jeg for det meste allerede kommentert i ulike sammenhenger tidligere i denne kommentaren. Anmelderen tenker seg at det dreier seg om ”et midlertidigt værk” og forestiller seg ”en ren cd-rom- eller internetversion med alle dertil hørende funksjonaliteter”. Denne bedømmelsen kan i og for seg oppfattes som en oppmuntring til forfatteren, selv om den ikke stemmer med hans forestilling om det leksikografiske arbeid som foreligger etter at arbeidet med *Stóra orðabókin um íslenska málnotkun* ble ferdiggjort.

Litteratur

Bergenholtz, Henning/Vibeke Vrang 2002: Ret og pligt. Om nye danske retskrivningsordbøger. I: *Hermes – Journal of Language and Communication Studies* 29, 197–216.

Jón Hilmar Jónsson
forskningsprofessor
Orðabók Háskólans
Neshaga 16
107 Reykjavík
jhj@lexis.hi.is